

הוא הקובע את גדר התרופה ולא כוונתו של היצרן, ולטעמו התרופה ראויה לאכילה. ויש להעדיף תחליפים אחרים לתרופה זו. אך במקום שאין פתרון אחר, ומתעורר החשש שאם החולה לא יקבל את התרופה מחלתו עלולה להסתבך, ראוי הוא הגרשז"א לסמוך עליו בשעת הדחק, ולהתיר את השימוש בכדור אך לא בסירופ. ובפרט, אם המדובר בכאבי גרון וכדו' שניתן להגדירם כמכה של חלל שמחליין עליה את השבת מדין פקד"ג, ודאי שיש להקל.

ומסתברת. אלא שאני מסופק בכל זאת בנוגע להנחתו שהנבלה ראויה היא, כי ניתן אולי לומר גם להיפך, שנבלה שבלעוה אינה ראויה מצד עצמה, וצ"ע.

מסקנה

לכן נלענ"ד שלכתחילה אין להבחין בין סירופ לכדור, וכל עוד יש חשש חמץ בתרופה עצמה ראוי לאסור אותה אפילו כשהיא באה בצורת גלולה. וזאת, משום שיש להסתפק שמא טעמו של המתרפא

סימן לח

חמץ שנמכר לגוי וחזר ונמכר לישראל

המוכר?

ג. 'אגן סהדי' מסופק

ד. החילוק בין גיור למכירת חמץ

מסקנה

ראשי פרקים

שאלה

א. מיהו הגזלן – הלכות או בעל הבית?

ב. אימתי גילוי דעת סותר את מעשה

* * *

האחרון, ולא ניתן להעביר אלפי פריטים למקום אחר בזמן כה קצר). דבר זה נעשה בהסתמך על הגמ' בפסחים (ו, א) שדי במחיצה של ' טפחים להיכר, אולם בפועל דרך זו יוצרת מכשלה, כפי שנפרט.

מידי שנה אנו נתקלים בבעיה, שלקוחות שולחים את ידם אל מאחורי כיסוי הניילון ולוקחים ממוצרי חמץ, ומנצלים את חוסר תשומת הלב של הקופאיות המאפשרות להם לקנות

שאלה*

במרכולים השונים ישנם מוצרי חמץ שנמכרים לגוי לפני פסח כנהוג. הדרך הרצויה היא להוציא את כל החמץ מן האולם המרכזי ולאחסן אותו במחסן נעול קודם מכירתו, ולמסור את המפתח לידי הגוי. אולם, מחוסר ברירה אנו נאלצים להסכים לכך שהחמץ ישאר במקומו, ולהסתפק בכיסוי מדפי החמץ בניילון וקשירתו, (כי הציבור קונה חמץ עד הרגע

* ניסן תשס"ז.

אך לא היא, משני טעמים. טעם אחד, משום שדרכם של הקונים במרכולים שהם לא מתכוונים לרכוש סופית את המוצר עד התשלום, וגם בעה"ב מאפשר להם לחזור בהם עד רגע התשלום. ואם כן, אין כוונתו של הלקוח לקנות את הגזלה עד שיכניס את מוצרי החמץ לרשותו, ובשעה זו החמץ כבר יצא מידי הגוי, על ידי הגבתו של הקופאי.

והטעם השני, משום שבדרך כלל הלוך אינו מודע לעובדה שהחמץ שייך לגוי, וממילא אין לו כל כוונה לגזול אותו מידי. ועיין בקצוה"ח (סי' כה ס"ק א) שאין גנב נעשה גנב בשוגג. וגם הנתיבות (שם ס"ק א) מסכים עמו בעיקרון, אלא שסובר שחייב מדין מזיק, אך ודאי אינו נעשה גנב כשאינו מתכוון לקנות בכך. (ועיין מש"כ בסי' לט בעניין החמץ שנקח ע"י החיילים במבצע "חומת מגן", ומסקנתנו שם שגנב שלא היה מודע לכך שהוא גנב וגם לא התכוון להוציא את הגניבה מרשות בעה"ב אינו נחשב לגנב).

ובאשר לקופאית, נלענ"ד שאע"פ שהיא זו שמוציאה את מוצר החמץ מרשות המרכול לרשות הלוך, היא איננה נעשית בכך גזלנית. וזאת, משום שהיא אינה יכולה לבצע פעולה זו על דעת עצמה אלא רק בשליחותו של בעל הבית, ואין לה יד לקנות את החפץ ולהוציאו מרשות הגוי בעצמה.

ואמנם, כיון שהיא עושה בידיה את העבירה לכאורה כל האחריות עליה, שהרי "אין שליח לדבר עבירה", והיא זו שגזלה את הגוי ולא בעל המרכול. אולם לאחר העיון נראה שאין להטיל עליה את האחריות, משום שמסתמא היא עשתה זאת בשוגג ולא שמה לב שהמצרף שהגביה עבור הלוך הוא חמץ. ולשיטת

מצרכים אלו בפסח, והדבר חוזר על עצמו. והנסיון מלמד שגם במקרים חריגים בהם עובדי המרכול מודעים לבעיה, קשה לצפות מהם לגלות אכפתיות ולעמוד על המשמר, משום שהדבר כרוך באי נעימות כלפי הלקוחות ובויכוח שאינו נגמר. הרושם המתקבל הוא שהבעלים אינם מקפידים באמת על לקיחת החמץ מן המדפים, אלא אדרבה ה'טעות' של הקופאית עולה בקנה אחד עם הרצון שלהם. (וכבר העיד בפני בעל מכולת בשכונתי, שהוא מעדיף לסגור לגמרי את החנות ולצאת לחופשה, כדי להמנע ממצבים של אי נעימות בינו לבין לקוחותיו הנאמנים).

והשאלה היא: כיון שתופעה זו חוזרת ונשנית על אף כל ההתראות שהתרינו בבעלי המקום, האם מכירת החמץ לגוי מתבטלת למפרע כתוצאה מהעובדה שחלק ממנו נמכר לישראל בפסח, כשהרושם הוא שניחא לבעלים בכך, כפי שניתן ללמוד מהתחמקותם המתמשכת מן הטיפול בעניין?

א. מיהו הגזלן – הלוך או בעל הבית?

במקרה שלפנינו ישנם לפחות שלושה שותפים במעשה הגזילה של החמץ מן הגוי: הלוך שמגביה את החמץ ומכניס אותו לרשותו, הקופאית שגובה ממנו את התשלום ומוסרת לו את מוצרי החמץ, ובעל המרכול המאפשר לתקלה זו לחזור על עצמה שוב ושוב.

ולכאורה, הגזלן העיקרי הוא הלוך. והוא זה שנוטל את המוצר מן המדף ועושה בו מעשה קנין של הגבהה. והגבהה קונה אפילו ברשות בעל הבית כמבואר בכתובות (לא, א).

שציווה להרוג נוב עיר הכהנים כאילו הוא הרגם. ואף על גב שאין לאדם לעשות מצות מלך בזה הענין וכיצא בו, אף על פי כן אין כל אדם נזהר בזה לפיכך העונש על המלך.

ובדומה לכך גם הקופאית כפופה למעבידה, ואם לא תציית לו באופן מלא היא צפויה לפיטורין. ובמיוחד כשמדובר בקופאית שלא זכתה לחינוך יהודי ומצד עצמה לא איכפת לה מהלכות כשרות, אין לצפות ממנה לגלות שיקול דעת עצמאי כנגד דעתו של בעל הבית, שאת הוראותיו היא מבצעת בצורה עיוורת. וכל שכן כשהיא אינה מודעת כלל לעבירה שהיא עוברת, וודאי אינה מבינה את משמעותה ההלכתית והרוחנית.

ולכן נלענ"ד שאין לייחס לקופאית את מעשה העבירה, אלא לבעלים המודע לתופעה ולא מונע אותה.

ומאחר שפטרנו את הלקוח ואת הקופאית מאחריות על מעשה הגזילה, נלענ"ד שבעל המרכול הוא הגזלן. הוא, שאינו מונע את נטילת החמץ מן המדפים ומכירתו ובכך מעודד את המשך התופעה, הוא זה שראוי להחשב כגוזל את הגוי, שהוא הבעלים האמיתיים על החמץ. ומעשיו חמורים יותר ממעשיו של הקונה, כיון שהחמץ יוצא מרשות הגוי בשליחותו ובהשראתו עוד קודם למעשה הקנין של הלוקח.

ויש נפק"מ גדולה בכך שאנו רואים דווקא את בעל המרכול כגזלן, ולא את הלוקח או הקופאית. שהרי בשונה מהם, הוא זה שחתם על הרשאת המכירה של החמץ לנכרי, וכשהוא עצמו נתפס בגזילה החוזרת על עצמה יש בכך כדי לפקפק על התוקף של המכירה כולה.

התוס' (קידושין מב, ב ד"ה והתניא) שליח שעבר עבירה בשוגג בשליחותו של בעל הבית פטור לגמרי, משום שהעבירה אינה מתייחסת אליו אלא לבעה"ב וכל כי האי גוונא אמרינן "יש שליח לדבר עבירה".

יתרה מזו, גם לשיטת הנמו"י (ב"ק כט ע"א) והש"ך (סי' שמח ס"ק ו) החולקים על התוס' וסוברים שאמרינן "אין שליח לדבר עבירה" אפילו בשוגג, נראה שבנד"ד גם הם יודו שהמשלח חייב והשליח פטור. כאן לא מדובר בשליח רגיל אלא בקופאית שכירה של בעל הבית, ופועל שכיר שאני. וכמו שכתבו התוס' בבבא קמא (נו, א ד"ה אלא), והרמב"ם (הל' רוצח פ"ב ה"ב):

השוכר הורג להרוג את חברו, או ששלח עבדיו והרגו... כל אחד מאלו שופך דמים הוא וענן הריגה בידו, וחייב מיתה לשמים ואין בהן מיתת בית דין.

ואולי הטעם לכך ששוכר פועל חמור יותר ממשלח בעלמא הוא משום ש"יד פועל כיד בעל הבית", כמבואר בב"מ (י, א). ועוד, שבשוכר לא שייכת הסברה ש"דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין", והמשכיר לא יוכל לפטור את עצמו בכך שסבר שהשליח לא ישמע לו כמו בשליח רגיל. משום שבמקום שהשליח מקבל שכר על שליחותו ישנה סבירות גבוהה יותר שאכן הוא יבצע את שליחותו במלואה, וממילא האחריות נופלת על המשלח.

ומצאתי סברה כעין זו ברד"ק בפרשת אוריה החתי (שמואל ב יב ט):

אף על גב דבכל התורה כולה אין שליח לדבר עבירה, כי בכל מקום השולח פטור והשליח חייב, הכא שאני, שהכתוב קראו (לדוד) הורג שנאמר "ואותו הרגת". והטעם, לפי שיהיה מלך ואין עובר על מצותו כאילו הוא הרגו. וכן שאול

בניגוד לדעתו של הגוי חזרו לבעלותם של בעלי המרכול, והם אסורים בשימוש אפילו לאחר הפסח, כדין חמץ שעבר עליו הפסח שנאסר בהנאה עולמית.

וצריך עיון מה דינם של שאר מוצרי החמץ שבחנות, שלגביהם אין לנו גילוי דעת מפורש מצד בעלי המרכול שהם מוכנים לתת את ידם להפרת ההסכם עם הגוי, וממילא אין לנו יסוד מוכח לפקפק בכוונתם הכנה כלפיו. והשאלה העומדת לפנינו היא: האם גילוי הדעת של המוכר שניחא ליה במכירת חלק מן החמץ לישראל, די בה כדי לגלות שהמכירה לנכרי כולה פקעה מעיקרא?

ואמנם, מעשיו של בעל המרכול – וליתר דיוק מחדליו – מעלים סימני שאלה קשים ביחס לגמירות דעתו בשעת מכירת החמץ לנכרי. אך גם אם נצא מנקודת הנחה שכוונתו בשעת המכירה אינה שלימה, לכאורה אין בכך כדי לערער על עצם המכירה משום ש'דברים שבלב' הם ו'דברים שבלב אינם דברים'. ועיין ב'אגרות משה' (א"ח ח"ד סי' צה) שכדי לעקור את מכירת החמץ יש צורך במעשה גמור המוכיח בבירור שכוונתו של המוכר לא היתה רצינית, ורק 'אנן סהדי' מעין זה יכול להוציא את כוונת המוכר מכלל 'דברים שבלב'. ומטעם זה נקט, שבסתמא אין לערער על תוקף המכירה של החנוני שמכר את חמיצו לנכרי, אפילו בחנוני שאינו שומר מצוות והוא מכלל 'הפושעים'. וז"ל האג"מ:

משום שהוא דברים שבלב שאינם דברים, **ואנן סהדי ליכא אף בפושעים וכ"ש בסתם בני אדם**, דמה שיכולים לתקן שלא יעברו איסור הרי יש אדרבא חזקה "דלא שביק היתרא ואכלי איסורא"

אך גם אם לא נקבל סברא מחודשת זו, ונצא מנקודת הנחה שהלקוח הוא הגזלן, ודאי גם בעל הבית שותף למעשה זה, ועיקר הרווח הכספי מן הגזילה נזקף לטובתו. ואם כן, הוא בכלל "החולק עם הגזלן" שדינו כגזלן או לכל הפחות כמזיק. ויש להניח, שסתם אדם כשר מן הישוב אינו מעוניין להחשב כמי שחולק עם הגזלן, והוא מעדיף להחשב כמי שלא מכר כלל לגוי או שחזר בו עכשיו מן המכירה.

וצ"ע אם מעשיו של בעל הבית, שיש בהם גילוי דעת ברור שלמעשה הוא אינו מכיר במכירה לגוי, בכחם לעקור ולהפקיע את המכירה מראשיתה.

ב. אימתי גילוי דעת סותר את מעשה המוכר?

כשאנו באים לדון במעמדו ההלכתי של החמץ הנמכר לגוי, עלינו להבחין בין החמץ שנמכר בפסח באיסור בניגוד מוחלט להסכם עם הגוי, לבין החמץ שנותר במקומו ולא נעשה בו שום מעשה הסותר את מכירתו לנכרי.

לגבי החמץ שנלקח מן המדפים ונמכר באיסור, אין ספק שהדבר מגלה למפרע שלא היתה כאן מכירה לגוי מעיקרא. ממה נפשך: אם המוכר גילה בכך את דעתו שמעולם לא התכוון באמת למכור את החמץ לגוי ממילא המכירה לא תפסה מעולם, ואם מכירתו לגוי בערב הפסח היתה מכירה שלימה אלא שעתה באמצע החג שינה את דעתו והחליט למכרו ללקוח מזדמן, נמצא שעתה הוא גוזל את הגוי. ומשום כך פשוט שיש לאסור את השימוש במוצרי החמץ שנלקחו מן המדף, אפילו לאחר הפסח. ומסתבר, שגם מוצרים אחרים מאותו המין שנמכרו

מבואר בדבריהם, שאמנם 'גילוי מלתא' ו'אומדן דעתא' יכולים להפקיע את המכירה למפרע, אך כל זאת רק במקום שיש 'אנן סהדי' הסותר את המכירה, ורק הוא יכול לבטל את ה'דברים שבלב'.

ועיין בחידושי הריטב"א (קידושין ג, א ד"ה) שביאר בדרך דומה את הפסול ההלכתי שישנו בגט מעושה. לדבריו, עצם הכפיה אינה פוסלת את הגט מצד עצמה אם בסופו של דבר המגרש התרצה ואמר "ווצה אני". ואע"פ שלאחר מכן הוא אומר לנו שנתן את הגט בניגוד לרצונו לאו כל כמיניה, משום שדברים שבלב הם ו'דברים שבלב אינם דברים". אך במקום שכפו אותו לתת גט שלא כדיון, הגט ודאי פסול משום ש"אנן סהדי" שהוא אנוס מתחלה ועד סוף והוא להו דברים שבלבו ובלב כל אדם דהו דברים".

ומוכח שגם הריטב"א מצריך גילוי דעת מובהק של 'אנן סהדי' כדי להוציאו מכלל 'דברים שבלב' לכלל 'דברים שבלבו ובלב כל אדם', ורק אז אנו יכולים לבטל על ידו את המעשה.

ואם כן, כיון שבנד"ד בעלי המרכול לא גילו את דעתם בצורה מפורשת שלא ניחא להם במכירת החמץ לנכרי, וגם מעשיהם אינם מוכיחים זאת באופן חד משמעי, המכירה קיימת. ורק אם יתברר לנו להדיא בדרך של 'אנן סהדי' שכוונתם ומעשיהם סותרים לגמרי את המכירה, רק אז נאלץ לעקור את המכירה למפרע.

ג. 'אנן סהדי' מסופק

עד כה עסקנו בשני מצבים ברורים של כוונה הסותרת את מכירת החמץ לגוי: כשכוונת המוכר מתבררת להדיא ו'אנן סהדי' שלא התכוון מלכתחילה למכור את

כדאמר רבא בחולין דף ד' ע"א. ואף אם נימא שבזה"ז ליכא חזקה, מ"מ אנן סהדי לא הוי. וממילא, אף אם לא היה בלב גמור הוא דברים שבלב שאינו כלום לבטל המכירה.

כלומר, לדעתו רק 'אנן סהדי' גמור המעיד שהמוכר אינו מעוניין במכירה יש בו כדי לבטלה. וכל עוד שאנו רואים שהחנוני חתם כדיון על ההרשאה למכירת החמץ, המכירה תופסת לכל דבר וענין על אף הגזילה שלו.

האג"מ אינו מציין בדבריו התמציתיים מקור לסברא זו, אך נלענ"ד להביא ראיה לדבריו מן הראשונים בסוגיית "דברים שבלב אינם דברים" (קידושין מט, ב). סוגיא זו עוסקת באדם שמכר נכסיו מתוך מטרה לעלות לארץ ישראל, ולבסוף נאנס ולא עלה, ומסקנתה שמחשבה זו היא מכלל ה'דברים שבלב' שאין בהם כדי לעקור את המכירה. והתוס' במקום (ד"ה דברים שבלב) דייקו מלשון הגמרא שהיינו דווקא כשהמוכר לא הודיע במו פיו לקונים על כוונתו לעלות ארצה, אך אם פירש דבריו בשעת המכירה שמטרתה היא לשם עליה לארץ תנאי זה אינו בכלל 'דברים שבלב', והמכירה בטילה. ובטעם הדבר כתבו התוס':

דיש דברים שאינם צריכין תנאי כפול אלא גלוי מילתא, דאנן סהדי דאדעתא דהכי עביד. וגם יש דברים דאפילו גילוי מילתא לא בעי כגון הדיא ד"הכותב כל נכסיו לאחרים ושמע שיש לו בן" – שהמתנה בטלה, וכן "הכותב כל נכסיו לאשתו" – לא עשאה אלא אפוטרופא", לפי שאנו אומדין שלכך היה בדעתו. וכמו כן אנן סהדי דלא זבן אלא אדעתא למיסק לארעא דישראל.

הפעמים ואולי גם כל הפעמים הרי הבן ישראל שרוצה בנכרית ובת ישראל הרוצה בנכרי אינם שומרי תורה בעצמם, שלא מסתבר שהנכרי והנכרית שמתגיירין בשבילם ישמרו דיני התורה יותר מהם, שהיו **כאנן סהדי** שאין מקבלין המצוות בודאי.

ולכאורה אף בנד"ד יש להסתפק על עצם מכירת החמץ לנכרי, כיון שיש רגלים לחשש שמא כוונתו של המוכר לא היתה שלימה, ואף הוא בכלל 'אנן סהדי' מספק, ועוד נדון בכך בהמשך.

ועיין בתחומין (כרך כ עמ' 261) שאחי הרב יועזר העיר על גוף הסברא המחודשת של הגרמ"פ, ממה שכתב הרא"ש (ב"ב פ"ט סי' כא) בענין שכיב מרע שעמד מחוליו, ויש לנו ספק אם יש לו נכסים אחרים. וספק זה נוגע לאומדנא אם נתן את נכסיו במתנה מוחלטת או שתלה אותה בהיותו שכיב מרע. וההלכה היא שהוא אינו יכול לחזור בו ממתנתו מכח ספק זה, אלא אנו מוציאים ממנו אע"פ שהוא מוחזק. ובטעם הדבר כתב הרא"ש:

והאי אומדנא לא אמרינן אלא היכא **דברין לן בודאי** דהוי מתנה בכל נכסיו, **אבל היכא דמספקא לן לא אמרינן אומדנא.**

ובקצות החושן (סי' רנ ס"ק ה) ביאר יותר את דברי הרא"ש, שכל אומדנא דמספקא אינה יכולה להוציא את מחשבתו של המוריש מכלל 'דברים שבלב' לכלל 'דברים שבלבו ובלב כל אדם'. ומשום כך כשהאומדנא מסופקת היא אינה יכולה להחשב כאומדנא ממשית אפילו מספק. וכסיכום לקושיא על האג"מ, הוסיף אחי מורי שגם הסברא נותנת לומר ש'אנן סהדי' מסופק אינו 'אנן סהדי' כלל, כשם שעדות

חמצו בלב שלם, וכשכוונתו לא התבררה לנו לאשורה והיא בכלל 'דברים שבלב'. וצ"ע כיצד להתייחס למצבי ביניים מעין הנד"ד, כשמצד אחד יש לנו **יסוד עובדתי** לפקפק בכוונתו הכנה של המוכר, אך מאידך אין לנו ידיעה ברורה על כך במדריגה של 'אנן סהדי' אלא ספק בלבד. ולכאורה, הסברה הפשוטה אומרת שכל ידיעה שאינה ודאית אינה בכלל 'אנן סהדי', וכל עוד שכוונת המוכר הסותרת את מעשיו לא התבררה במלואה לא יצאנו מכלל 'דברים שבלב'.

מיהו, בשו"ת אגרות משה (יר"ד ח"ג סי' קו) חידש שגם ספק בידיעה הוא בכלל 'אנן סהדי', אלא שאינו בתורת ודאי אלא בתורת ספק. וכגון, בגר שמקבל עליו בפנינו עול מצוות בלב שלם, אך יש לנו יסוד סביר להניח שלבו בל עימו, והוא אינו מתכוון לשם שמים אלא למטרות זרות כמו אישות וכדו'. ועד שלא יתברר לנו שכוונתו היתה שלימה עלינו לחשוש שמא הגיור אינו תופס כלל. ועיי"ש שביאר בדרך זו את לשון הרמב"ם (איסור"ב פ"ג הי"ז) בענין המתגייר לשום אישות: "ואפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר יצא מכלל הגויים וחוששין לו **עד שתתברר צדקתו**". וז"ל האג"מ:

והוא משום דכיון שבשביל דבר נתגייר יש לחוש שמא אף שקבל המצוות בפיו לא קבלם בלבו, וכיון שיש טעם וסברא לחוש לזה הוא **כאנן סהדי** שיש ספק שאין בזה שום משום "דברים שבלב אינם דברים"...

מסתבר דכשיש טעם ברור להסתפק הוא **כאנן סהדי שיש ספק** שלכן חוששין לו להחזיקו רק כספק גר עד שתתברר צדקתו ויעשה בדין גר ודאי. וברוב

ויש להעיר על הבחנה זו בין ענינים שבין אדם למקום לבין ענינים שבין אדם לחבירו, שהרי ישנם ענינים רבים שבין אדם למקום שחלותם תלויה בעיקר במעשה ולא בכונה. וכבר השיג עליו אחי הרב יעזר בתחומין שם מתרומה והקדש שחלים על פי דיבורו, ומצאנו לגביהם ש"דברים שבלב אינם דברים". אמנם המאירי בקדושין (ג, א) העלה סברא דומה לזו, שדברים שבלב אינם דברים רק בנושאים הנוגעים לאחרים ולא לו עצמו, אולם הוא עצמו העיר על סברה זו ממה שמצאנו בשבועה.

ולענ"ד, סברא זו של ה'בית יצחק' תלויה בחקירה בענין מהותו של תהליך הגיור, האם הגר מצטרף לעם היהודי בעצמו על ידי מעשה הגיור, או שבית הדין הוא זה שמכניס אותו תחת כנפי השכינה בהסכמתו. לפי האפשרות הראשונה עיקר הגיור תלוי בו בדעתו וברצונו. ואע"פ שלכאורה זו פעולה משפטית המסורה לבית הדין, אך מאחר שעיקרה נעשית מצד המתגייר כוונתו מעכבת. וכשאנו מסופקים באשר לכוונתו, הגיור כולו מוטל בספק. ואילו לפי האפשרות השניה, עיקר הגיור תלוי בדעתו של בית הדין המסתמך על הסכמתו הפורמלית של המתגייר. וממילא, אין בכוחו של ספק המתעורר לגבי רצינות הגיור להוציא מידי ודאי, ורק אם התברר לבי"ד באופן מוחלט שהמתגייר הטעה את בית הדין באשר להסכמתו לקבל עליו עול מצוות, רק אז הגיור בטל.

ונראה לענ"ד שכך יש לפרש את דברי ה'בית יצחק' גופא. גם הוא לא התכוון לחלק בין הגדרים שבין אדם למקום לבין הגדרים שבין אדם לחבירו, אלא בין הלכות משפטיות להלכות דתיות. בדרך כלל כל

מסופקת אינה עדות כלל, וכפי שמצאנו במסכת כתובות (כ, א) בשתי כיתי עדים מכחישים זה את זה: "אוקי תרי בהדי תרי, ואוקי נכסיה בחזקת בר שטיא".

יתרה מזו, יש להקשות על האג"מ מדבריו הוא, שדבריו נראים כסותרים זה את זה. לעיל הבאנו את תשובתו לענין מכירת החמץ בפסח, שיש לסמוך על המכירה לגוי אע"פ שיש לנו ספק גדול האם כוונת המוכר היתה שלימה. וזאת משום שאין לנו ידיעה וודאית שמכוחה יש לערער על כוונתו בשעת המכירה, והספק אינו יוצא מכלל 'דברים שבלב'. אך לעומת זאת לענין ספק כוונת המתגייר כתב שגם ספק אנון שהי' יוצא מכלל 'דברים שבלב', ואנו צריכים לחשוש שמא בלבו לא הסכים להתגייר וכל הגיור בטל מעיקרו. וצריך עיון כיצד ליישב את דברי האג"מ זה עם זה.

ד. החילוק בין גיור למכירת חמץ

ונראה לענ"ד ליישב את פסקי האג"מ על פי מה שכתב ה'בית יצחק' (ה"ג סי' ק), שיש לחלק בין גיור שהוא מצוה שבין אדם למקום לבין מכירה ועדות שהם ענינים שבין אדם לחבירו. בגיור עלינו לחשוש למה שבלבו של הגר, משום שעיקר הגיור הוא כוונת הלב, וכשיש לנו יסוד להסתפק בכנות כוונתו של המתגייר מוטלת עלינו חובה לבדוק אותו. לעומת זאת, בדברים שבין אדם לחבירו "דברים שבלב אינם דברים כלל", אלא הכל תלוי בהבנה שבני אדם אחרים מבינים את דבריו כפי שהוציאם בשפתיו. ורק במקום שיש לנו הוכחה ברורה שכוונתו בל עימו במדריגה של 'אנון סהדי', רק אז אנו יכולים לעקור את הקנין מעיקרו.

וכעין זה מצאנו שהמוסר גיטו על ידי שליח מבטל את גיטו בפני בית דין, ושליח הגט אומר "בפני נכתב ובפני נחתם" בפני בי"ד, אך עיקר הפעולה אינה נעשית אלא על ידו.

ואמנם בית הדין אינו פועל כחותמת גומי בלבד, ופשוט שהוא מוסמך גם לפסול את המתגייר, אם הוא מתרשם לשלילה מרצינותו של המתגייר להצטרף לכלל ישראל ולקבל על עצמו עול תורה ומצוות. אך אף על פי כן, אין לו תפקיד שיפוטי רגיל לדון בין שני צדדים ולהכריע ביניהם, כמו שמצאנו בדיני ממונות. והא קמ"ל, שמאחר שעיקר הגיור נעשה בכח הכוונה האישית של המתגייר, אם יש לנו יסוד ממשי לערער על כנות כוונותיו, ממילא גיורו אינו גיור כלל ועיקר.

וסברא זו – שעיקר הגיור נעשה ע"י הגר עצמו ולא ע"י ביה"ד – מצאתי ב'בית האוצר' להגר"י ענגיל (מערכת ב כלל ט אות יג), ולדעתו כך יש להבין את דברי התוס' בסנהדרין (סח, ב ד"ה קטן) שכתבו:

ונראה דזכייה דגירות לא דמי לשאר זכיות. דמה שב"ד מטבילין אותו אינם זוכין בעבורו, אלא הוא זוכה **בנצחו ובגופו** שנעשה גר ונכנס תחת כנפי השכינה¹.

אך לעומת הגיור, מכירת החמץ היא מעשה קניין, ודינה ככל הקניינים שמכירתו של המוכר היא מכירה, אלא אם יש לנו

החייבים שבין אדם לחבירו הם משפטיים כמו קניינים והתחייבויות, ובכגון זה נקטינן ש"דברים שבלב אינם דברים". אולם באמת כוונתו לכלול בהגדרה זו גם נושאים שבין אדם למקום, אם אמנם גם הם נושאים משפטיים כמו הקדש ומעילה, שלענין זה דינם ככל הדינים שבין אדם לחבירו.

אך לעומת זה, בהלכות הנוגעות לנושאים דתיים מובהקים שבינו לבין הקב"ה כמו תפילה וכדו', אדרבה "דברים שבלב הוו דברים". ולדוגמא, מי שבירך על היין בפה"ג אך התכוון לברכה אחרת לא יצא יד"ח. כי בתפילה וברכות הכוונה היא העיקר, ורחמנא ליבא בעי. ולדעת ה'בית יצחק' הוא הדין בגיור, וזאת מתוך הנחה שלא בית הדין הוא המגייר אלא הגר הוא המתגייר. ולתפישה זו, הגיור הוא ענין דתי אישי של המתגייר בינו לבין הקב"ה.

ואמנם לית מאן דפליג שנוכחותו של בית דין חיונית לצורך הגיור, וללא בי"ד אין לגיור שום תוקף, אולם לדעתו מעמד זה נצרך רק בכדי לתת תוקף לגיור. הצורך בנוכחות של בי"ד במעמד הגיור נובע מכך, שהגר בא להצטרף לכלל ישראל ולקבל עליו חיוב תורה מצוות כמו שקבלנו כולנו במעמד הר סיני, ובית הדין הוא זה שמוסמך לייצג את כלל ישראל. אך עדיין, מה שעומד במרכזו של הגיור הוא קבלת המצוות מצדו של הגר, והצטרפותו בכך לכלל ישראל.

1. ועיי"ש שהקשה לאור הנחה זו שהגר הוא המתגייר: איך אנו יכולים לקבל גרים ואיננו חוששים למוצאו של המתגייר, הרי יתכן שמוצאו מן העמלקי שאסור לגיירו? ובשלמא אם לא נקבל הנחה זו אלא ננקוט שבי"ד הוא המקבל את המתגיירים, אנו יכולים לסמוך על הרוב שאינם עמלקים ו"כל דפריש מרובא פריש". אך אם הגיור תלוי במתגייר אין אנו יכולים ללכת אחר הרוב, כיון שדין זה נוהג רק בישראל ולא בגוי. ומסקנתו, שעם גיורו של הגוי הוא

'אנן סהדי' מובהק שכוונתו מלכתחילה לא היתה רצינית. ומסתבר שגם האג"מ יודה במקרה שלפנינו שאין לחשוש לביטול המכירה מספק 'אנן סהדי', כפי שמוכח מתשובתו בענין מכירת החמץ.²

מסקנה

יש להבחין בין החמץ שנלקח מן המדפים בפסח לבין שאר החמץ שנשאר במרכול. לגבי החמץ שנמכר בפסח בניגוד מוחלט להלכה ולהנחיות הרבנות, הדבר ברור שכוונת בעלי המרכול ועובדיו לפעול בניגוד למתחייב מן המכירה לנכרי, ולכן המכירה בטילה לפחות מכאן ולהבא. אך לגבי שאר החמץ אין לנו ראיה ברורה על כוונותיו של בעל המרכול, ואע"פ שיש לנו יסוד לשער שהוא אינו רואה את המכירה לגוי כמכירה גמורה, אין לנו יכולת להפקיע אותה למפרע אפילו מספק אלא על ידי ראיה ברורה. וכדי לבחון את כוונותיהם של בעלי המרכולים ברשתות השונות אנו דורשים

מהם להוציא את כל מוצרי החמץ מהמרכול או לפחות מרשימת המוצרים המופיעים במכשיר הברקוד, וזאת על מנת שהקופאיות לא יוכלו לקבוע את מחירם וכך לא יוכלו להימכר. זוהי פעולה פשוטה וקלה ואין שום סיבה שהבעלים יימנעו ממנה אא"כ הם אכן מעוניינים שחמצו של הגוי יימכר בפסח, ואז לכאורה, תהיה הוכחה ברורה שבכוונתם למכור את החמץ ליהודים בפסח ולא לקיים את הסכם המכירה עם הגוי. במקרה שכה המכירה תתבטל למפרע. ויש להודיע בשער בת רבים, שאין לקנות חמץ לאחר הפסח במקומות שמאפשרים את מכירתו בפסח, משום שמכירתו לגוי בטילה ודינו כחמץ שעבר עליו הפסח.

ולכן:

- א. במקום שהחמץ נמכר בפסח בטלה המכירה, לפחות באותו מין, מכאן ולהבא, ויש להודיע לציבור שיימנע מקנייה באותו מקום גם אחרי פסח מדין חמץ שעבר עליו הפסח עד שתגיע תוצרת חדשה.
- ב. במקום שניתן בצורה פשוטה וקלה

מקבל עליו את דיני ישראל, ואז גם הוא רשאי ללכת אחר הרוב, ונמצא שגיוורו והלכותיו כישראל באין כאחד, וכעין מש"כ התוס' בכתובות ח, ב בענין גר הנושא את אחותו. ולא באנו אלא להראות שקושיא זו תלויה בחקירה שהזכרנו.

2.

שאלה זו הופנתה לראש"צ הגר"ש עמאר שליט"א ותורף תשובתו היא:

- א. המוכר לא מתכוין לבטל את המכירה אלא רק לגזול לכל היותר את הגוי במצרך זה בלבד.
- ב. מכיון שבחזרה המכירה לגוי נאמר שהחמץ יוערך ע"י שמאים, כל מצרך שלא יושם לא נכלל במכירה והמוכר לא יקבל עליו תשלום, נמצא שהוא לא גזל בכך את הגוי.
- ג. הנושא נדון כבר בפוסקים, דעת השד"ח (כרך ח עמ' רז) שמכירת החמץ בפסח מפקיעה את המכירה לגוי למפרע. וכ"כ בשם המהר"ם שיק (שם עמ' רז). וכן כתב בכרך ח (עמ' 367) שאין תועלת במכירתו של מומר את חמצו לנוכרי, אם אח"כ הוא חוזר ומוכר את החמץ בפסח. לעומת זאת החלקת יעקב (ח"ג סי' לא) כתב שהשד"ח שהחמיר הוא משום מיגדר מילתא אך המכירה לא פוקעת וכן התיר בדברי חיים (ח"ב סי' מו) וגם האדמו"ר מלובביץ' בשערי הלכה ומנהג (ח"ב סי' קצה).

למנוע את מכירת החמץ בפסח, כנותה של המכירה לנוכרי, והסברא השתמטות מכך מטילה חשד כבד על נותנת שאין לסמוך על המכירה לנוכרי.

סימן לט

חמץ שעבר עליו הפסח במבצע 'חומת מגן'

ראשי פרקים

שאלה

ג. האם קנסו את הגזול חמץ מן הגוי?

ד. גזל באונס וללא כוונה

ה. גזילה בכליו של הנגזל

מסקנה

א. האם הגזלן עובר על בל יראה ובל ימצא?

ב. הגזול חמץ מגוי – האם עובר על בל

יראה ובל ימצא?

* * *

שאלה

כדין במהלך הפסח, או שמא הן אסורות כדין חמץ שעבר עליו הפסח?

א. האם הגזלן עובר על בל יראה ובל ימצא?

במהלך חג הפסח תשס"ב גוייסו חיילי מילואים רבים למבצע 'חומת מגן', והימ"חים (=יחידות מחסני החרום) נפתחו לשם הצטיידותם. צה"ל היה אמור לספק לחיילים מצות כשרות לפסח, אולם היו מקומות שבהם משלוח המצות התעכב. באותה שעה היו בימ"חים קופסאות של מציות חמץ המיועדות לשעת חרום, אך לא ניתן לחיילים היתר להשתמש בהם. משום שכל החמץ של צה"ל נמכר לגוי בערב הפסח כדין, כולל המזון לשעת חרום. (המצב לא היה של פיק"ג שהצדיק אכילת חמץ). למרות זאת, היו חיילים שלא רצו להמתין עד שיגיעו המצות הכשרות, נטלו קופסאות של מציות חמץ פתחו חלק מהן ואכלו חמץ גמור.

השאלה העיקרית העומדת בפנינו היא: האם החמץ שהוצא מן הימ"חים נאסר משום שישראל עבר עליו ב'בל יראה' וב'בל ימצא'? ואמנם, הבעלות הישירה על מציות החמץ נמסרה לגוי במהלך הפסח, ולכאורה בעלות זו לא בטלה גם לאחר שהן נלקחו על ידי החיילים. אולם היא הנותנת, מי שנטל את החמץ של הגוי בלא רשות עשה מעשה גזל, ולכאורה דינו כגזלן המחזיק ברשותו את חמצו של חבירו בפסח, (אם כי, רבים מן החיילים פעלו ודאי מתוך חוסר מודעות). ומאחר ודין "חמץ שעבר עליו הפסח" – אסור בהנאה" תלוי בשאלה אם עברו בו על איסור בל יראה ובל ימצא, יש לחקור האם אותם החיילים עברו על איסורים אלו בשעה שהחזיקו את החמץ?

בערב שבת שלאחר הפסח אזלו המצות הכשרות ולחם חמץ התמהמה מלהגיע לחלק מן היחידות הלוחמות. נשאלתי על ידי אחד החיילים: האם מותר לו לאכול מציות חמץ מהקופסאות שנפתחו שלא